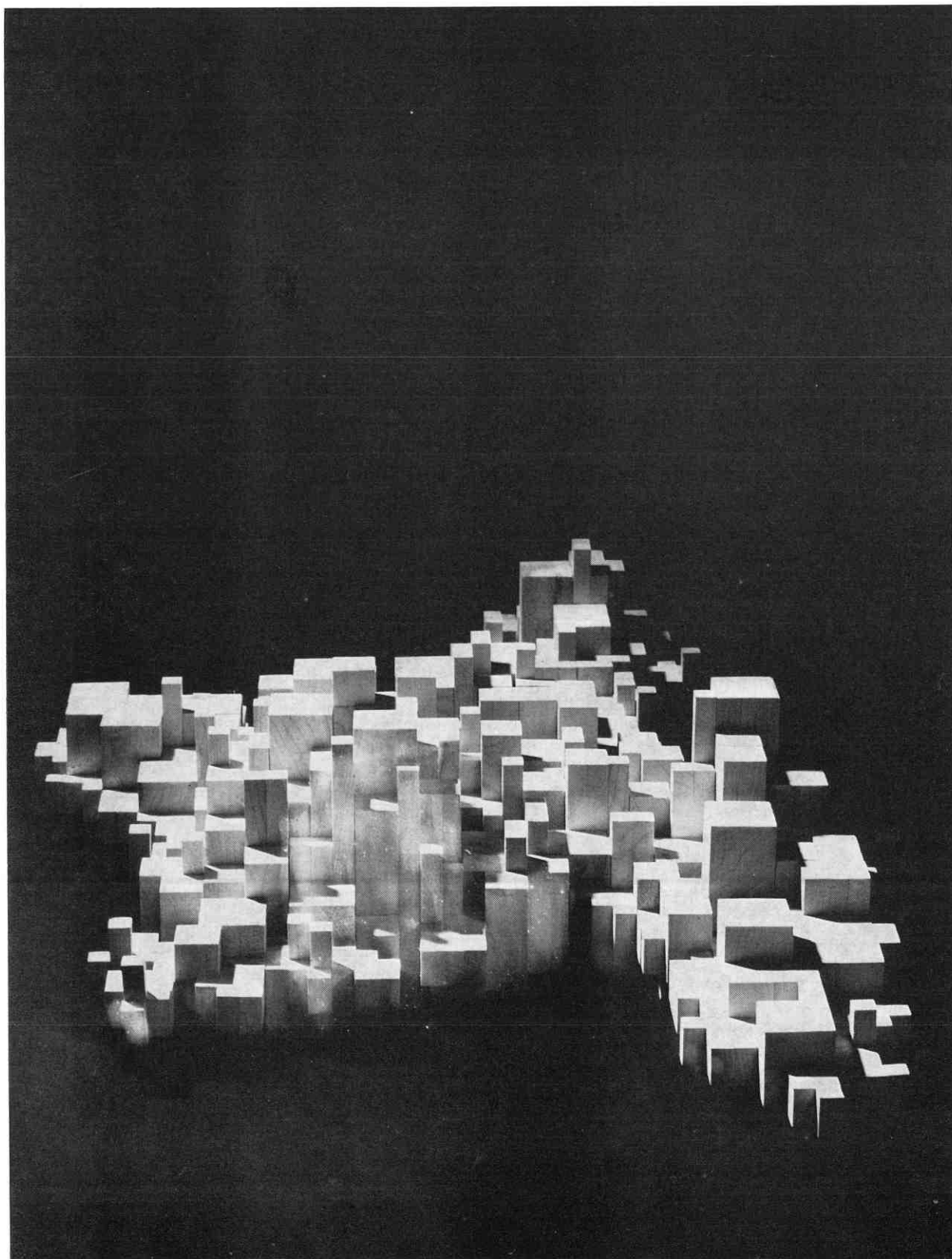

andrija mutnjaković
dom 7 sekretara skoja u zagrebu, 1966
maketa

34

antoaneta pasinović

trenutak sadašnjosti i trenutak suvremenosti u mladoj generaciji suvremenog hrvatskog graditeljstva

*C'était
une autre Celle-ci
n'existe pas
Frénaud, Malchance*

Još je Zagrebački salon 69 ukazao na pojavu neko-licine najmlađih arhitekata suvremenog hrvatskog graditeljstva, koji su vrijednošću svojih prvenaca i ozbiljnošću svojih nastupa upozorili da nije riječ o prolaznoj pojavi, nego o nastupu koji će biti trajniji i pažnje vrijednog značenja po hrvatsku suvremenu arhitekturu.

Jubilarni Zagrebački salon 70 pružio je vrlo zgodnu priliku za odmjeravanje vrijednosti nove hrvatske arhitekture i mogućnost komparativne analize unutar dva desetljeća hrvatske graditeljske prakse. Iako je ta mogućost bila djelomično manjkava, ipak se u presjeku Salona dalo nazreti koliko i kako mlada arhitektura nasljeđuje prethodnicu a koliko je prevladava i prebacuje u neki novi dosad u hrvatskoj graditeljskoj praksi nepoznat prostor.

Budući da pokušavamo odrediti neka svojstva i značajke najrecentnijih tokova u hrvatskoj arhitekturi, i to njenih mladih i najmlađih predstavnika, pokušat ćemo se u ovom prikazu smjestiti u trenutak istinske suvremenosti suvremenog hrvatskog graditeljstva, pa u odnosu na nj utvrditi njegov budući i njegov sadašnji trenutak.

Naime, presjek kroz djelatnost ove generacije ukazuje na stanovitu bipolarnost toga graditeljstva, koja se može sabrati u eksperimentalno-istraživačka, ambijentalna, konstruktivističko-izražajna, prostorno-plastička nastojanja i novosti, te u ona nastojanja i ostvarenja koja su na tragu prethodnika, na tragu arhitekture koju je afirmirala srednja generacija hrvatskih graditelja (Magaš, Kučan, Vodička, Rakić, Salaj, Radić i dr.), nasljeđujući i usavršavajući, bogateći i razrađujući zasade zagrebačke arhitektonske škole između dva rata.

U trenutku kad univerzalistički koncept arhitekture proživljava krizu u svjetskim razmjerima, u trenutku kada plastičko-prostorno strukturiranje i konstruktivistička ekspresivnost arhitekture u svijetu zadaje ozbiljne udarce strogo funkcionalističkom konceptu, a utopijska, vizionarna i fantastična arhitektura preispituju temelje budućnosti, i naša tekuća arhitektonska idejnost pokazuje manja kolebanja u tom smjeru.

budućnosni korijeni hrvatskog graditeljstva

Najradikalniji i »najtvrdoglaviji«, tj. najuporniji avangardist suvremene hrvatske arhitekture Andrija Mutnjaković predstavlja nedvojbeno iskrište onoga što smo u ovom prikazu predmetnuli i pretpostavili kao prebivalište budućnosnih preokupacija u suvremenoj hrvatskoj arhitektonskoj misli.

Zagrebački salon 70 upravo je napadno očevidno ukazao na istinski aktualitet prostornih premissljanja arhitekta Mutnjakovića. Naime, u distanci od tri godine Mutnjakovićev projekt Omladinskog doma »7 sekretara SKOJ-a« pokazao se ako ništa drugo a ono bar kronološkim ishodištem nove prostornosti zastupljene u nekolicini radova najmlađe generacije hrvatskih graditelja. Projekt Omladinskog doma »7 sekretara SKOJ-a« već je kao namjenski sadržaj pružao šansu da se samom programskom strukturom objekta uspostavi njegov eksperimentalno-istraživački ustroj, koji se na prostorno-oblikovnoj razini pokazao kao fleksibilno-rastuća prostorno-plastička struktura izrazito dinamičkih, pokrenutih svojstava.

Upravo taj *dinamički koncept prostornosti* središnja je točka budućnosnog razvitka arhitekture.

Naime, ono što smo imenovali trenutkom sadašnjosti suvremenog hrvatskog graditeljstva, a to je zapravo gotovo cjelokupna arhitektonska proizvodnja u nas, počiva na *statičkom konceptu prostornosti*.

U tom razlikovanju dinamičkog i statičkog koncepta prostornosti neophodno je dati tri objašnjenja:

1. Dok arhitekt Vjenceslav Richter, uz Mutnjakovića jedini eksperimentator-istraživač i vizionar u nas, prevladava statički koncept prostornosti — tako fiksni i učvršćeni u projektu sinturbanizma — tek prijedlogom Heliopolisa, koji zasniva na policentričkoj strukturi doslovce mobilnih jedinica u cjelini grada, dotle Andrija Mutnjaković s iznimkom Tel-Aviva kontinuirano tretira u svojim biurbanističkim teorijama-projektima prostor dinamičkim konceptom. Naime, on *biocentričku strukturu rasta grada ili zgrade plasira kao princip njihova oblikovanja*. On naprosto oblikuje jednu rastuću bio-funkciju.

2. Statički koncept prostornosti temeljni je princip oblikovanja u tradicionalnoj (cjelokupnoj dosadašnjoj) arhitekturi. Na tom se konceptu temelji svekolika arhitektura u nas. Međutim, urbarhitektonskim pogledom (vidi: R. Delalle, *Urbarhitektura*, Trigon 69, objavljeno u Arhitekturi 106) statički se koncept prostornosti derivira kao rastuća urbanomorfna cjelina, primjere koje identificiramo u cjelokupnom našem jadranskom urbanom krugu.

3. Spomenuti derivat statičkog koncepta prostornosti prebacuje se tek u nekolicini u nas dosad objavljenih projekata u dinamički koncept prostornosti. Naime, dok derivat statičkog koncepta prostornosti samo podražava rast ili nastoji simbolizirati ideju rasta (De Luca, Emili), dotle bar do danas *samo* projekti Andrije Mutnjakovića (Bio-urbanizam I i II, Omladinski dom »7 sekretara SKOJ-a«, Senjak, Domobil i Urb-mobil, Biblioteka u Sarajevu), zatim Urbarhitektonski projekt za Trigon 69

Radovana Delalle, i u svojevrsnoj specifikaciji Heliopolis Vjenceslava Richtera, *prakticiraju* kao princip oblikovanja prostora dinamički koncept prostornosti.

Ukratko, dinamički koncept prostornosti oblikuje funkciju kao stalnu mijenu, kao rast, kao montabilnost, fleksibilnost, metamorfozu prostora, u kojoj se doslovna dinamičnost, dakle mobilnost, javlja kao popratni, prvenstveno tehničko-tehnološki i strojno-konstruktivni aspekt. U tom smislu Heliopolis, kako je do danas iznesen, predstavlja specifičnu podvrstu toga dinamičkog koncepta prostornosti, koji je u Richtera samo u Reljefometru bio oblikovan kao svojevrsan misaoni prototip dinamičkog prostornog oblika.

suvremenost prostornog iskustva tradicionalnog graditeljstva

Upravo na temelju biurbanističkih spoznaja i teorije-projekata Andrije Mutnjakovića, te urbarhitektonske analitike i trigonskog projekta Radovana Delalle, kao jedinog konceptualno opredijeljenog eksperimentatora-istraživača u mladoj generaciji hrvatskih graditelja, moguće je dokazivati suvremenost, dakle *budućnost* spoznaje o prostornom iskustvu tradicionalnog graditeljstva.

I biocentrička premissljanja Mutnjakovićeve i urbarhitektonska analitika Delallina u temelju imaju spoznaju o prostornom iskustvu tradicionalnog graditeljstva. Prostorni oblik promatraju kao dinamički ulomak vremenskog kontinuiteta. A što je i bilo svekoliko urbano-prostorno iskustvo do prostorna fiksacija jednog biurbanističkog rasta, dakle dinamički urbarhitektonski oblik?

Pri verifikaciji tog identiteta prostornog iskustva našeg graditeljstva i eksperimentalno-istraživačkih i stoga najavangardnijih stremljenja hrvatske arhitekture valja se prisjetiti da su takva istraživanja usmjerena ishodišnom temelju, izvoru, počelu građenja, njegovu vrhovnom principu, pa zato ta identifikacija i ne začuđuje. Taj prvi princip kao preduvjet kontinuiteta sasvim prirodno mora funkcionirati kako u prošlosti, tako u sadašnjosti i budućnosti.

stupnjevi alijenacije i dezalijenacije

U razapetosti između budućnosti i prošlosti, dakle u sadašnjosti, suvremenost je ona u kojoj se sažima odnos prošlog prema budućem. U stupnjevanju tog odnosa pokušat ćemo izvršiti stanovito grupiranje, koje se javlja u suvremenim stremljenjima hrvatskog graditeljstva.

Protekli Zagrebački salon je predstavio oko dvadesetak autora iz mlade i najmlađe generacije arhitekata, koja svojim rasponom zahvaća problematiku od istraživanja mogućnosti simbolizacije suvremenim prostorno-plastičkim rječnikom (G. Golijanin, Spomenik međunarodne solidarnosti u Skopju) i konstruktivističko-plastičke izražajnosti industrijsko-graditeljskih i tehničko-tehnoloških novuma (Lj. Lulić, J. Nosso i D. Zlatarić, Projekt omladinskog spomen-doma »Boro i Ramiz« u Prištini) preko plastičke strukturacije i prostorne pokrenutosti arhitektonskih oblika (Filipčić—Šerbetić, projekt Akademije znanosti i umjetnosti u Skoplju, Franić—Golijanin, projekt omladinskog-spomen-doma »Boro i Ramiz« u Prištini), te plastičkog horizontalnog i vertikalnog usitnjavanja kaskadnih arhitektonskih sklopova (V. Neidhart—B. Šavora, projekt turističkog ansambla Begove Ledine u Makarskoj), i od oblikovnog usavršavanja do svojevrsnog formaliziranja univerzalističkog koncepta arhitekture (D. Kovačić, stambeni tornjevi u Splitu) pa do autorskih traženja suvremene sinteze moderne arhitektonske misli i ambijentalnih vrijednosti tradicionalnih prostornih oblika (Grupa X, I. Čižmek, D. Dragman, D. Ivičević—Bakulić, N. Postružnik i B. Siladin, projekt za centar Bitole; I. Crnković i E. Šmit, natječajni rad za centar Vinkovaca).

U procjepima ovih tipološki prilično prečišćenih primjeraka u odnosu na spomenuta razgraničenja u stremljenjima stvaralaštva najmlađe i mlade generacije hrvatskih graditelja nailazimo na kreatora čiji interesi dvoje na razmeđu, pa ipak često nose posve osebuje i individualizirane kvalitete.

Naime, dok predstavnici spomenutih tendencija u najrecentnijoj generaciji hrvatskih graditelja, s iznimkom Golijanina, koji tek u posljednje doba pokazuje stanovitu kolebljivost, ne pokazuju još izrazit i prečišćen prostorno-plastički interes, izrazitu individualnost pokazao je Darko Turato arhitekturom turističkog naselja »Ad Turres« u Crikvenici. Ovdje govorimo o individualizaciji problematskog interesa, naime, Turato obrađuje temu *tradicionalnog* materijala (kamen) u odnosu na suvremeni prostorno-plastički rječnik. U obradi te arhitektonsko-estetičke problematike donio je temu pete fasade (toliko karakteristične za jadransko podneblje), temu krovova na jedan nov, vrlo uzbudljiv način, u kojem je plastički sugestivno nadgrađena i modernizirana tema gabarita i igre krovova kako kompoziciono, tako u plasticitetu i materijalu.

Čitaoca neka ne zbuni ovo naše razmatranje jer, obrađujući prvenstveno pojavu mlade generacije graditelja, imamo na umu da je riječ o počecima kreativnog oformljavanja tih autora, koji se na svojevrsan način traže. Turato pak pokazuje stupanj

zrelosti koji ga približava stvarateljima iz srednje generacije. A ona ima u nekom smislu prečišćen interes, koji svoje najuspješnije predstavnike bipolarizira na kreatora okrenute mogućnosti sinteze tradicije i suvremenosti (De Luca, Emili...) i na autore jako individualizirane plastičke ekspresivnosti (Magaš, Vodička, Radić, Rakić, Kučan, Nikšić, Dragomanović, Gotovac, Begović, Delfin, Rašica, Perković i dr.).

Činjenica je da su arhitekturom u nas godinama dominirala ista imena, ponajprije, neposredno nakon rata prva generacija »zagrebačke arhitektonske škole«, generacija arhitekata zastupljena u »Zemlji«, koja je između dva rata okupljala krug lijevih intelektualaca i umjetnika i unutar kojeg je izvojevana konačna afirmacija Moderne na planu graditeljstva.

Negdje pedesetih godina taj krug malo-pomalo popunjavaju imena današnje tzv. »srednje generacije« hrvatskih graditelja, da bi sedamdesetih godina ona preuzela težišni teret arhitektonske produkcije i urbanističkog booma koji je zahvatio hrvatski i cjelokupni jugoslavenski prostor u vremenu pojačane urbanizacije i turistifikacije zemlje.

Proširenje toga kruga srednje generacije, u kojem je moguće nabrojiti do četrdesetak imena, rezultiralo je koncentriranjem nekih autora na temu vanuniverzalističkog prostornog oblika, dakle oblika koji preispituje prostorno iskustvo posve određenog geografsko-topografskog podneblja i tla, te na vrlo multipliciranu prostorno-plastičku diferencijaciju većine autora koji unutar univerzalističkog prostornog oblika razvijaju vlastiti arhitektonski vokabular i ekspresiju.

autorska i nacionalna arhitektura

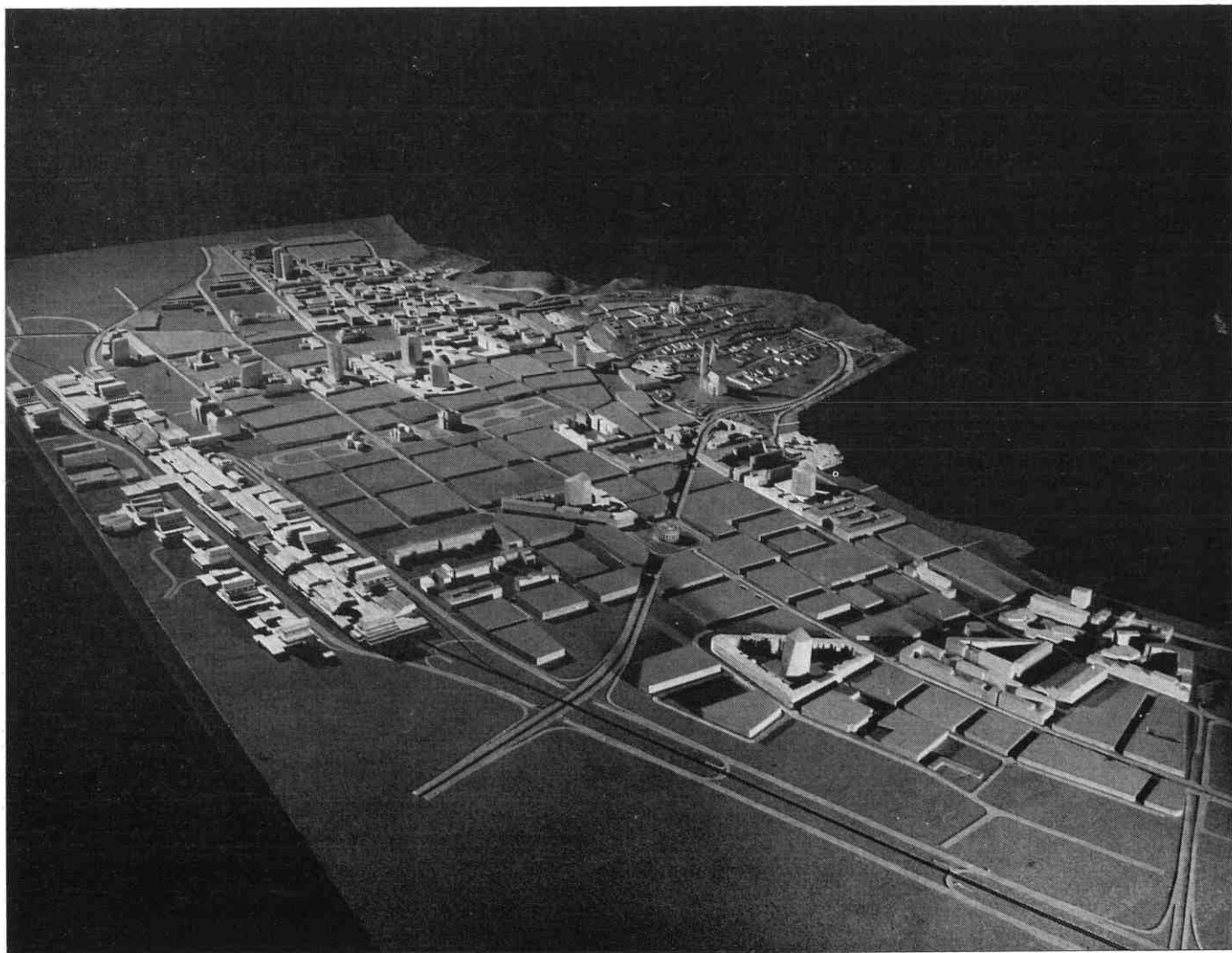
Odnos autorske i neke nacionalno koherentne arhitekture kao specifičnog prostornog izraza do danas ni u teoriji ni u praksi nije posve diferenciran, ali se neke makrodistinkcije mogu odrediti.

Naime, one autorske preokupacije koje su problematski okrenute tlu, podneblju, tradiciji i zavičaju, dakle svojevrsnom uposebljenju svjetskog prostornog izraza (univerzalizam), aksiomatski tendiraju izražajnom sređivanju, dok individualizirano traženje napreduje u raznolikost. Međutim, ta je raznolikost sva utemeljena u tradiciji univerzalističkog pogleda na arhitekturu.

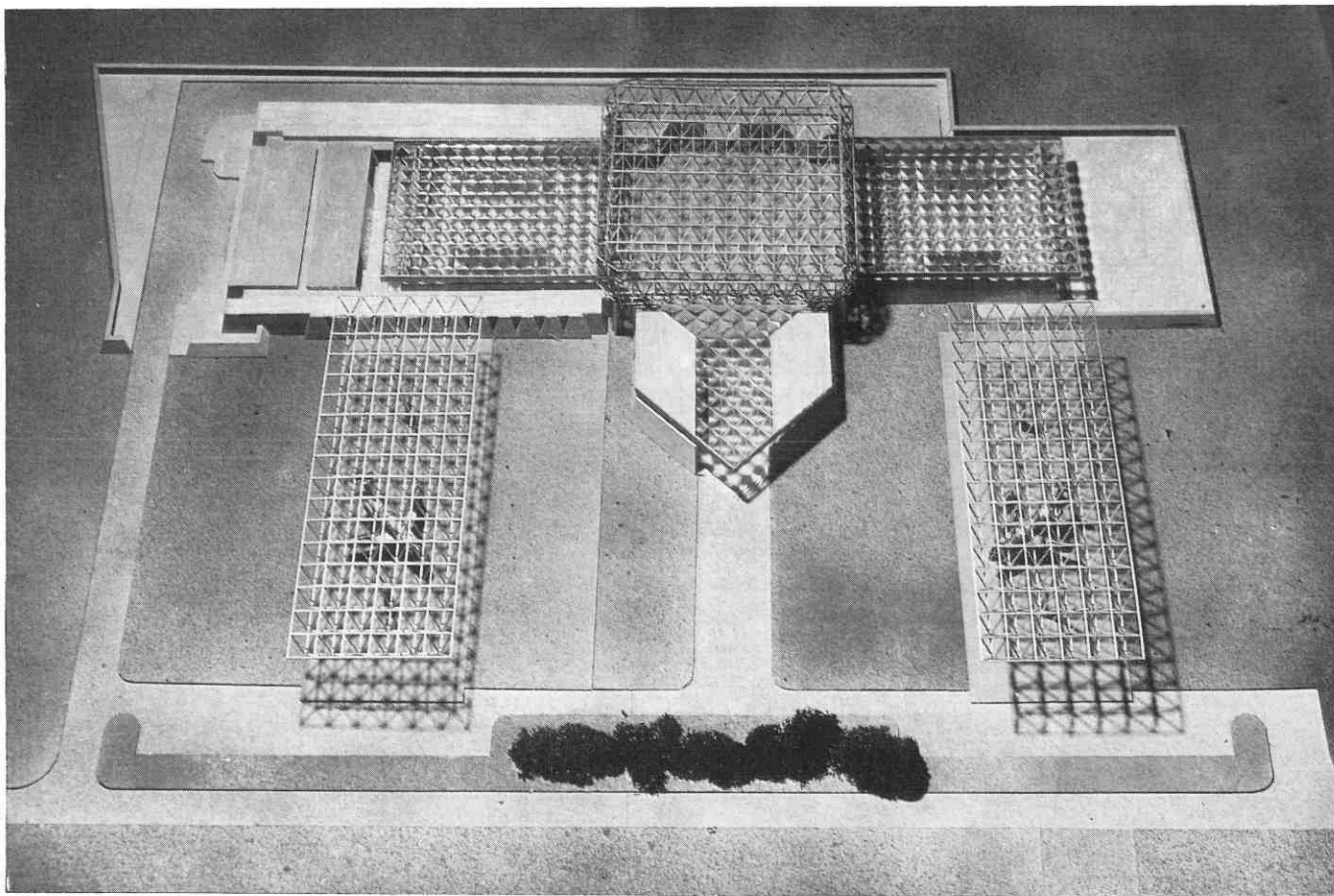
Iz analize razvoja arhitektonskih izraza u svijetu moguće je dokazivati da upravo prva grupa autorskih interesa vodi daljnjem prostorno-plastičkom bogaćenju arhitekture kao kolektivne vrijednosti,

grupa: h. auf-franić, v. richter i m. uzelać
natječajno rješenje centra zagreba, 1969
(3. nagrada)

38

koja tek otvara mogućnost izlaska iz alijeniranih arhitektonskih struktura što ih proizvodi tehnicistički genij čovjeka posvuda po svijetu, indiferentno identifikaciji subjekta u prostoru, dakle i u prirodi.

Autorska arhitektonska nastojanja pokazuju otvorenost i potencijalnost prvenstveno u sferi eksperimentalno-istraživačkoj, futurističkoj i utopijsko-vizionarnoj, kao hipotetska anticipacija moguće budućnosti arhitekture.

mlada generacija hrvatskih graditelja

Kad smo odredili naslov članka kao razliku trenutka sadašnjosti i trenutka suvremenosti u mladoj generaciji suvremenih hrvatskih graditelja, imali smo na umu kriterij humanističke orijentacije u prostoru kao istinskog preduvjeta razotuđivačkih i oljuđivačkih mogućnosti u našem prostoru, te kriterij dinamičkog koncepta prostornosti kao mogućnosti nove prostornosti u arhitekturi i urbanizmu.

Gro autorskih htijenja u mladoj i najmlađoj generaciji hrvatskih arhitekata stvara u tragu univerzalističkih postavki srednje generacije arhitekata.

Utoliko se i većina mladih autora još uvijek kreće unutar tehnicističko-statičkih okvira arhitekture, rješavajući tako probleme sadašnjosti, probleme vrlo praktične — pretežno tehnološko-namjenske i konstruktivističko-plastičke naravi. Malo ih je koji novu vizualnost traže izvan već provjerenih projektantskih metoda i iskustava. Utoliko je i arhitektura koju produciraju, arhitektura alijeniranih svojstava, to je arhitektura otuđene sadašnjosti u koju je današnji čovjek neminovno stavljen. U takvoj sadašnjosti svaki pokušaj njenog prevladavanja, svaki pokušaj izlaska iz postojećeg stanja bilo eksperimentom, bilo istraživanjem, bilo iznalaženjem nove tradicije, traženjem novog kontinuiteta, predstavlja okrenutost suvremenosti kao mogućnosti nove budućnosti arhitekture, dakle prostora i svijeta.

Mladi graditelji zagrebačke arhitektonske škole u cjelini su vrlo informirana generacija, generacija

nagledana projekata i izvedbi. Da se razumijemo, to se odnosi na onih dvadesetak-tridesetak, koji kao imena inkarniraju generaciju, jer u cjelini gledajući, novopečeni arhitekt koji izlazi s fakulteta nije sklon čitanju, nije sklon razmišljanju o prostoru, on je sklon gotovim obrascima, pokupljenim na fakultetu. Tu umnogome ima utjecaja i sam način nastave i učenja arhitekture, koji danas doživljava reformiranje i preispitivanje u čitavom svijetu.

Kao informirana i kao nagledana, ta generacija pokazuje stanovitu stvaralačku nesamostalnost, koja je u posljednje vrijeme aktualizirala i temu kompilacije i plagijata u arhitekturi.

Naime, za razliku od velike teorijske spremnosti i vrlo prečišćenog odnosa prema problemima suvremenog prostora, koje posjeduju neki od arhitekata u srednjoj generaciji (Magaš, Vodička, te na vrlo specifičan i individualiziran način Richter i Mutnjaković, zatim Begović, Rašica i drugi — teško je sve ovdje navesti), u mladoj su generaciji teorijski aspekti arhitekture atrofirali do nasušnog prakticisma, pa je utoliko i njihovo samotraženje u arhitektonskoj kreaciji vrlo otežano.

Odgojeni u sadašnjosti kao problematski zatvorenom sustavu, većina autora svoja projektantska iskustva stiže isključivo namjenskom analitikom prostora, ili tehničko-konstruktivnim novomom, ili retorijom toga novuma. Tek na zadacima koji izričito zahtijevaju odnos prema tradiciji, ili tretiraju temu reaktiviranja baštinjenih prostornih tkiva, javlja se tendencija jednog univerzalističkom, gotovom obliku suprotnog, usmjerenja u prostornoj kreaciji.

U tom su smislu značajnije rezultate pokazale neke grupe autora kao što su — Grupa X (Čižmek, Dragman, Bakulić, Postružnik, Siladin) s projektom Bitole, zatim Šmit i Crnković u projektu Vinkovaca, te Nenad Ostrogović projektom središnjeg dijela Zagreba. Ovdje valja spomenuti i natječajni rad za Zagreb Grupe Z (Čižmek, Kožarić, Odak, Delalle, Siladin), koji je svojim tretmanom također pokušao sintetizirati temu tradicije i suvremenosti.

Tema jadranskog prostornog oblika u toj generaciji pripada suvereno imenima Rožić i Turato, koji turističku arhitekturu pokušavaju komponirati kao sintezu tradicionalnog i suvremenog graditeljskog bloka, te se u tom smislu nadovezuju na spomenuta usmjerenja u srednjoj generaciji arhitekata.

Najveću grupu autora sačinjavaju imena koja projektiraju i grade u duhu arhitekture zacrtane fakultetskim obrazovanjem i karakterom, kakvu zagrebačka škola arhitekture producira u velikoj većini. Žnidarec, Uzelac, Auf-Franić, Crnković, Šmit, Bošnjak, Šošterić, Kolbach, Neidhardt, Šavora, zatim Kovačić, Mitrović, Mundić, kreiraju arhitekturu ustaljenih i provjerenih oblika, kojih vrijednost i osebnost varira od zadatka do zadatka.

Među tim imenima izdvojili bismo suradnike Majstorske radionice arhitekta Drage Galića pod čijim je vodstvom niz mladih arhitekata dao vrijedne rezultate, koje posebno odlikuje analitika namjenske funkcije prostora proizvedena u kvalitetan vizualitet, prvenstveno unutarnjih prostornih odnosa.

Iznimku čini i djelatnost Ivana Franića, koji je ostvario nekoliko vrlo vrijednih objekata na području kod nas prilično zanemarenog industrijskog graditeljstva. Arhitektura Ivana Franića otkriva osamljeno sazrijevanje, vrlo informirano, a za našu sredinu novo i napredno poimanje suvremene tehnologije industrijskih funkcija i funkcioniranja takvih prostornih sklopova. Ona istodobno progovara o autoru koji traži od tih i takvih prostornih oblika mnogo više nego puko udovoljenje objektivnoj (tehničkoj, industrijskoj u ovom slučaju) funkciji. Progovara o pokušaju nalaženja ljudskosti ekvivalentnih motiva u svijetu hiperdimenzioniranih mjerila koje nameće moderna industrija i tehnologija raspodjele rada.

Franićev napor i stvaranje upućeno je konstruiranju, vještini konstruiranja, upotrebi montažnih elemenata i serije, diferenciranom i discipliniranom odnosu materijala (čelik, staklo, opeka), te modularnoj koordinaciji. Tu je riječ o stvaralaštvu koje pokušava naći maksimalnu arhitektonsko-tehničku kvalitetu u sferi industrijskog graditeljstva.

Jednako zanimljiv i vrlo samostalan razvoj očituje se i u stvaralaštvu Grupe Golijanina. Svojim dosadašnjim radom na arhitektonskim i urbanističkim natječajima, te svojim projektima, prikazao je arhitekturu plemenitih i slojevitih vrijednosti, gdje upravo komponenta nadgrađivanja osnovne namjenske funkcije u duhovno funkcionaliziranje i funkcioniranje prostora i oblika čini temeljnu okosnicu njegovih autorskih htijenja. Problematski usredotočeni na čovjeka, a oblikovno preokupiran simboličkom funkcijom arhitekture i njenom estetskom sadržajnošću, naime njenim ekspresivnim formalnim potencijalom, Golijanin gotovo programatski odstupa od našeg uštvavljenog arhitektonskog prosjeka koji tavori u kutijastoj nemušnosti vertikalnih i horizontalnih šibicijada, ili u štapićizmu o kojem je u povodu polemike sa Zdenkom Kolaciom govorio arhitekt Julije De Luca. Posebno impresionira ko-

heziona moć njegove kompozicije i izražajna jednostavnost građenja kompleksnih struktura, kakva je ona skopskog sajma. Izražajnost je njegovih oblika nedvojbena, arhitektonski organizirana, organska. Nije tu riječ o formalnom, nego o formi — koncipiranoj i komponiranoj u protočnosti, pokrenutosti, rastu, vizuelnom kontinuiranju oblika.

Spomenik u Skopju, simbol budućeg grada, komunicira čistim plastičkim jezikom, sugestivnim i čitljivim. Muzej zrakoplovstva u Beogradu prezentira ponovo simboličko funkcioniranje arhitektonskog oblika jasnoćom jednog zrakoplovnog arhetipa. Arhitektura Gruje Golijanina do danas ekvilibrira na dohvatu dinamičkog koncepta prostornosti (iako ga ne doseže), na domašaju nove prostornosti, u kojoj tema ljudske identifikacije u prostoru simboliziranjem i duhovnim funkcionaliziranjem oblika postaje centralnom stvaralačkom temom. Utoliko ta arhitektura, do danas, pokušava pronaći put dezalijenaciji prostornih struktura koje nameće suvremeni strojni i industrijski razvoj svijeta.

Suradnja tih dvaju arhitekata mlade generacije dala je vrijedan rezultat u objektu omladinskog doma »Boro i Ramiz« u Prištini (treća nagrada na natječaju, nagrada na ZS 70). Arhitektonski izraz tog projekta vrijedna je sinteza dviju arhitektonski usmjerenih i diferenciranih kreativnih osobnosti, gdje su vrlo sretno pomirena tehnicističko-konstruktivistička i prostorno-plastička nastojanja za kreiranjem nove prostorno pokrenute i estetičkom problematizacijom arhitekture humanizirane vizije prostora.

Temi omladinskog doma »Boro i Ramiz« u Prištini obraćamo se ponovo u projektu trenutno vjerojatno najavangardnijih autora u mladoj generaciji arhitekata. I nije slučajno da se taj rad grupe Ljerka Lulić, Jasna Nosso i Dinko Zlatarić javlja u sklopu rješavanja napredne i avangardne arhitektonske zadace kao što je kreiranje arhitekture jednog omladinskog spomen-doma.

Ali, isto tako nije slučajno da se neminovno vraćamo i kreativnim principima, pristupu i rezultatima rada arhitekta Andrije Mutnjakovića, koji je kreirajući projekt Omladinskog doma »7 sekretara SKOJ-a« u Zagrebu između ostalog kazao: »Arhitektonsko i likovno rješenje treba reprezentirati želju zajednice da spomenik revolucionarnoj omladinskoj tradiciji ostvari u vidu suvremenog, kulturnog doma omladine. Ono treba stvoriti novi humani ambijent, principom integralne funkcionalnosti, kao ozbiljno i avangardno djelo naše arhitekture, težeći sintezi umjetničkog ostvarenja.« Da ne oštetimo avangardni duh, nastavljam s citatom: »Ovaj izazov arhitektima . . . prevelik je a da ne zagolica svakog kreatora. Prevelik onda ako je raspisivač na-

tječaja stvarno svjestan da je prvi put u našoj zajednici postavio programatski zahtjev za avangardnom arhitekturom . . . Jer taj zahtjev znači barem negaciju arhitektonske konfekcije . . . Konfekcije koja uniformira naš suvremeni arhitektonski ambijent na nivo donjeg prosjeka svjetskih arhitektonskih događaja . . . Stvaranje toga arhitektonskog adekvata kvalitetama naše društvene zajednice sigurno nije moguće ostvariti mehaničkim prenošenjem dostignuća arhitektonskog standarda . . . Sigurno je da on znači negaciju arhitektonske šablone, arhitektonske učmalosti . . . Vijoreći zastavom funkcionalizma zaboravila se osnovna (loosovska) funkcija arhitekture: zgrada svojim oblikom mora izraziti svoj sadržaj . . . Između mogućnosti korištenja niza geometrijskih ili organskih formi . . . (isključivo baratanje kvadrima i kvadratima) prisila postojećeg ambijenta i urbanističkog rješenja nametnula je prihvaćanje ovih geometrijskih motiva kao elemenata oblikovanja . . . Ovo je obrana prava na arhitektonski eksperiment u našoj društvenoj zajednici . . . Ovo je obrana shvaćanja da konstitucija naše društvene zajednice u svojoj suštini ima potrebu za arhitektonskim eksperimentom. Upravo kao inkarnaciju svoje suštine.«

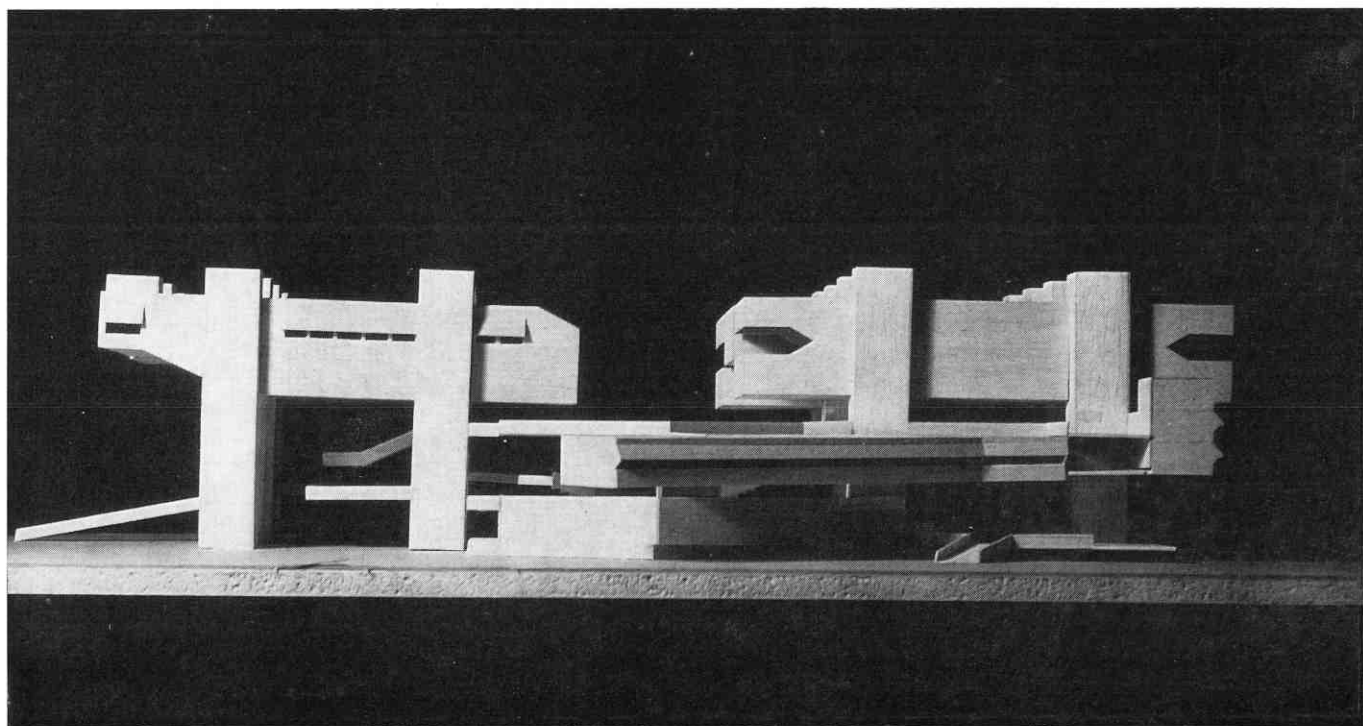
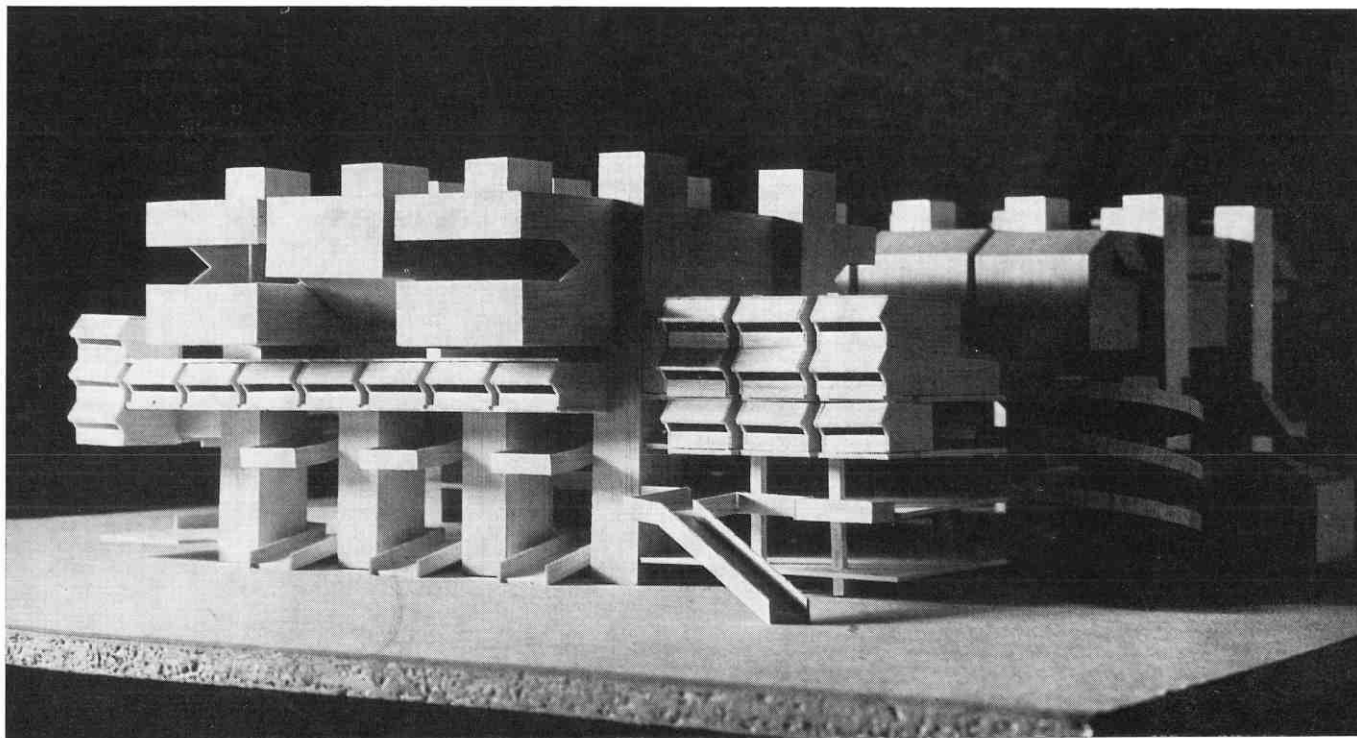
Tim se citatom vraćam ishodišnim postavkama svoga teksta s jednom korekcijom — mutnjakovićevska avangardnost može biti ne samo kronološko (što jest) nego i stvarno inspirativno iskrište naše avangarde, moguće avangarde u najmlađoj generaciji arhitekata!

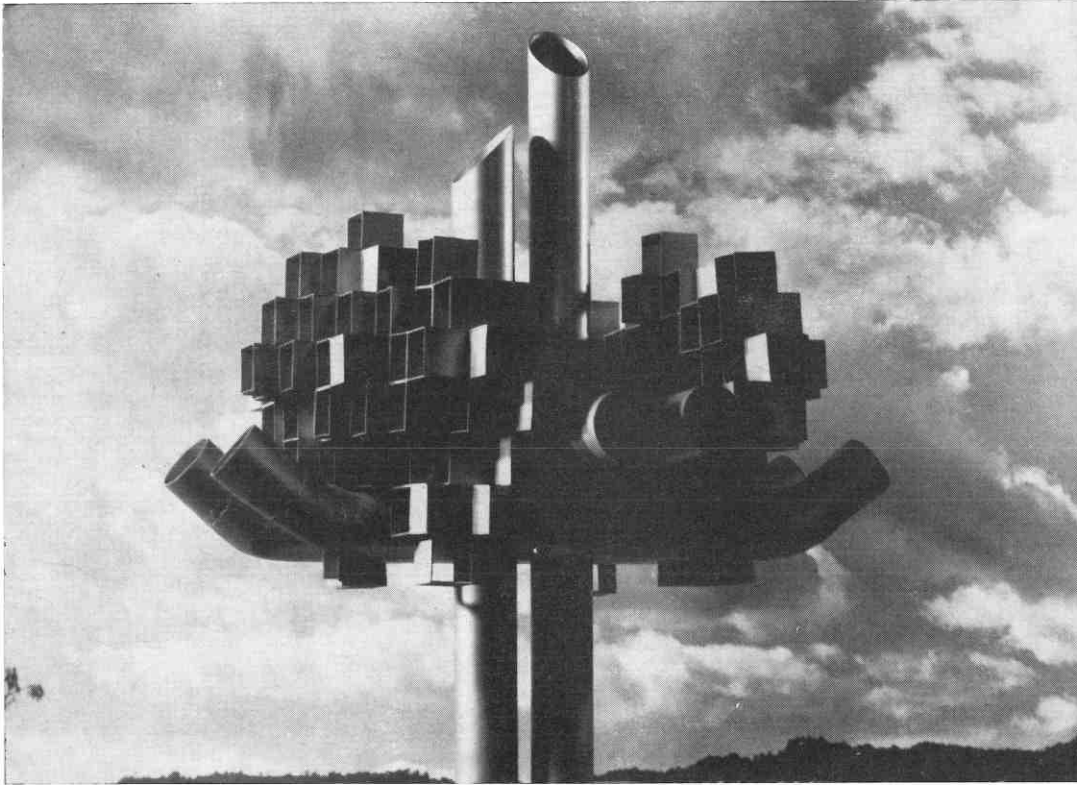
Arhitektura trojke Lulić-Nosso-Zlatarić doista se temelji na najrecentnijim strujanjima arhitekture u svijetu. Ona kod nas predstavlja inovaciju i svojim tehnološko-konstruktivnim rješenjem, i iz toga proizišlim arhitektonskim rječnikom. Građena na principu kombinacije kvadratnog i triangularnog koordinatnog modula, a u trećoj dimenziji građena na konceptu prostorom rotiranog trokuta, ta arhitektura svoj plastički učin i efektivnost temelji na konstruiranju prostorne rešetke komponirane u konstruktivistički plastički izraz, sa centralno smještenim lijevkom pozornice i trostranim gledalištem.

Organizacija presjeka i gledališta pokazuje neke srodnosti s iskustvima slobodno programiranih studentskih projekata rađenih na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu u klasi pokojnog profesora Turine, gdje se svojevremeno prvi put započelo s praksom eksperimentalnih i studentskih programa. Konstruktivno-plastičkim iskazom, temeljenim na avangardnim iskustvima arhitekture u svijetu, taj projekt prikazuje zreo i cjelovito sređen prostorni organizam. Ovu grupu autora odlikuje kontinuirani i skladni timski rad, kakvome nema premca među mlađom generacijom arhitekata u Zagrebu.

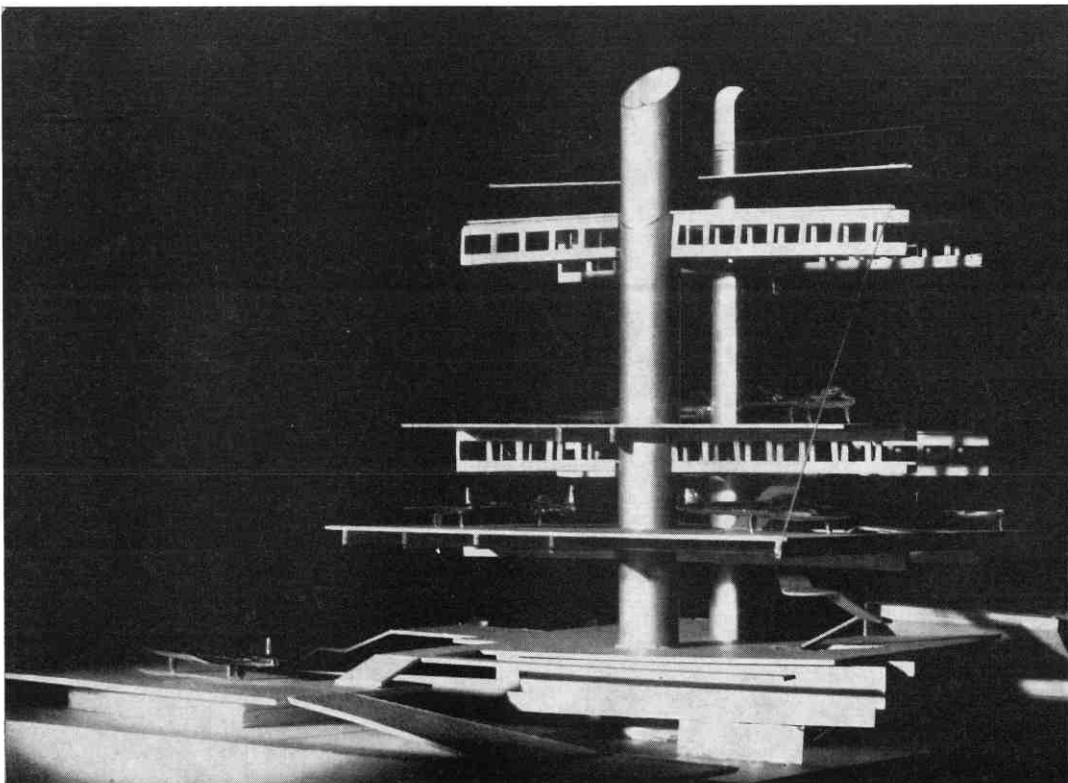
gružo goliĵanin
omladinski dom boro i ramiz, priština
maketa projekta, 1970

43

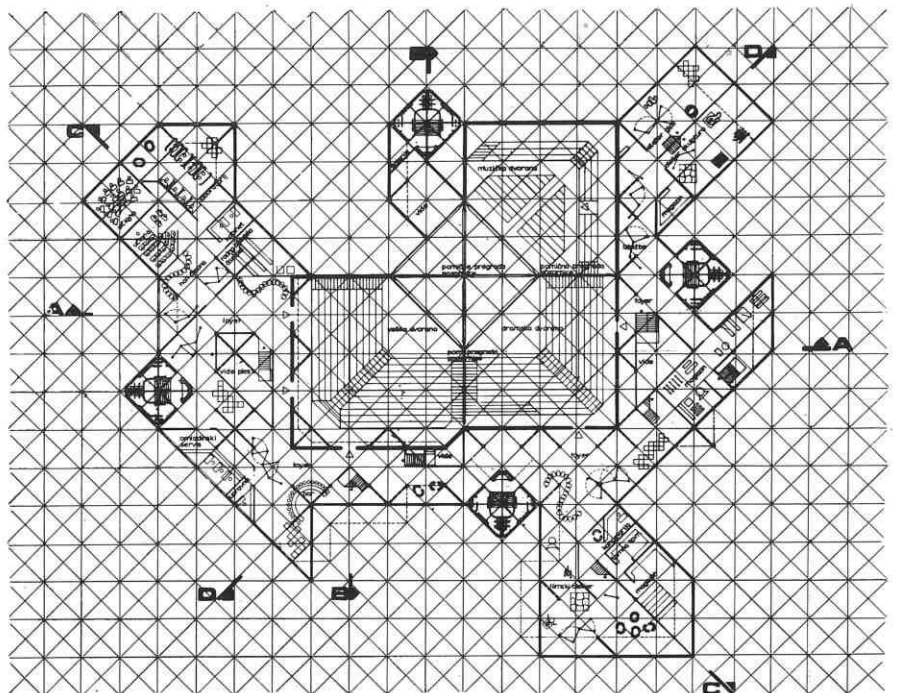
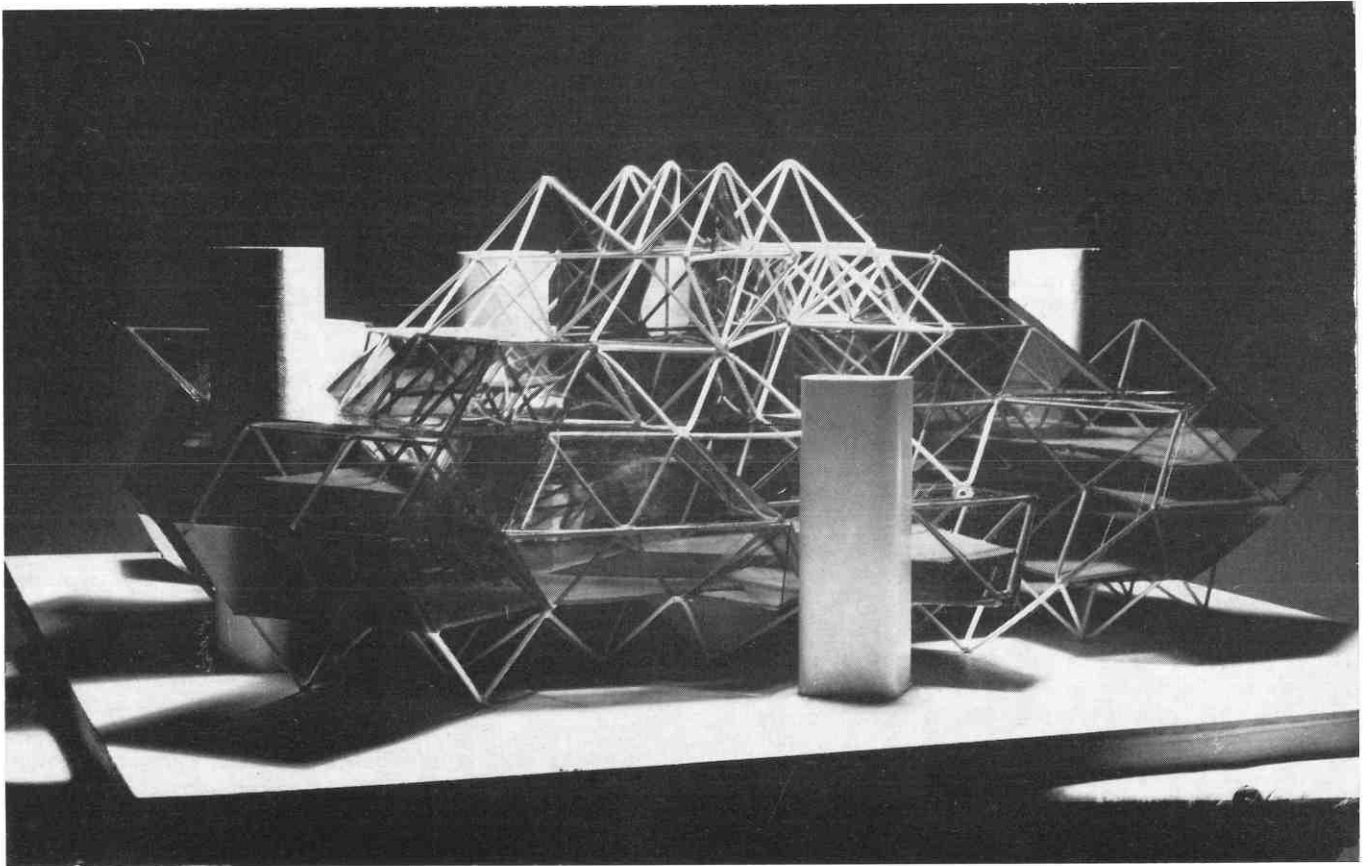

grujo golijanin
spomenik
međunarodne
solidarnosti
u
skopju
projekt

grujo golijanin
muzej
zrakoplovstva
u beogradu
projekt
1969

Ovo zapažanje i pohvala nisu sami sebi svrhom. Naime, tema kreativne momčadi, tema timskog rada trajno je aktualna u sklopu ideologije suvremene arhitekture. »Povezujući sva individualna nastojanja, ekipa može uzdići svoj zajednički rad do viših potencijala od onih koje predstavlja jednaka ukupna suma rada pojedinaca«, kaže Gropius u svojoj »Sintezi u arhitekturi«. Nadalje: »Ljudima totalitarnih država može se činiti posve neshvatljivom ideja istodobne težnje individualnoj slobodi i kolektivnom radu.« Iako potpuno uvjerena u potrebu interdisciplinarnosti i o prednostima takvog rada, do danas u projektantskoj i stvaralačkoj praksi najmlađe generacije graditelja s iznimkom ove grupe nisam srela pravi kontinuitet u tom smislu ni u jednoj grupi.

Dosad su naime najkoherentnije djelovale grupe autora u sklopu Majstorske radionice profesora Gallica, gdje nije bilo moguće naslutiti takvu individualnu razliku, ili, isto tako, jedan aspekt rada u grupi — *primus inter pares*. Naime, u sklopu ove mlade i najmlađe generacije arhitekata najistaknutije vrijednosti rezultat su individualno najoformljenijih pa i kreativno i izražajno najosamostaljenijih ličnosti. Mogu li se u sklopu takvih struktura očekivati trajniji rezultati avangardnog karaktera, vrlo je teško utvrditi. Naime, jednom izdvojeni pojedinac upada u praksu koja svojim prakticismom vrlo često uguši pokazani talent i stvaralačku potentnost.

Dio te neizvjesnosti svakako dolazi odatle što studenti na fakultetu u načelu rade projektne zadatke samostalno, te im pedagoški postupak ne omogućuje razvijanje drugačijeg kreativnog iskustva.

Iako je vjerojatno iz ovog prikaza izostao niz vrijednih mladih imena nove suvremene hrvatske arhitekture, vjerujemo da je problematski zahvaćena tema mlade generacije arhitekata u trenutku sadašnjosti i trenutku suvremenosti.

umjesto zaključka

U problematskim i idejno-ideološkim sferama pojava mlade generacije arhitekata opravdava svoje ime nizom elemenata — od jednog posve intimnog, neposrednog i utoliko i totaliziranog iskustva o prostoru koje je prikazao Radovan Delalle svojim urbanitektonskim projektom na Trigonu 69, gdje je autentično afirmiran dinamički koncept prostornosti, organski rast oblika i prostora, gdje se prostor oblikuje postupno onako kako se razvija i omeđuje život sam, preko avangardnog arhitektonskog oblikovanja avangardne i mlade arhitektonske zadaće kao što je prvonagrađeni projekt omladinskog doma »Boro i Ramiz« u Prištini, do teme simbolizacije i oblikovanja ideje rasta u spomeniku za Skopje, pa do teme jedne modernije zamišljene graditeljske operativnosti sabrane u problematiku modularne koordinacije, i na kraju pokušaja iznalaženja suvremene sinteze tradicionalnog i baštinjenog prostornog oblika.

Djelatnost mlade generacije, iako još do danas ne posve osviještena i sabrana oko smislenosti kolektivnog zahvaćanja u problematiku našega suvremenog prostora, u nizu fragmenata i pojedinačnih npora otkriva svoju istinsku suvremenost, naime mogućnost jedne nove stranice suvremenog hrvatskog graditeljstva, okrenute svojoj izražajnoj, duhovnoj i umjetničkoj budućnosti u najistinskijem i najzbiljskijem smislu.

Njen trenutak sadašnjosti ustaljen je u univerzalističkom prostornom obliku i njegovoj tehnicističko-prakticističkoj obezduhovljenosti arhitekture, koja tapka u objektivizmu i parcijalnosti poimanja arhitektonske funkcije, a njen trenutak istinske suvremenosti nazire temu *oblikovanja jedne rastuće integralne arhitektonske (bio)funkcije*, nazire temu *istinske humanističke orijentacije u prostoru*, nazire horizont eksperimenta, istraživanja i slobodno razvijanog prostora kao moguće žarište istinski nove prostornosti arhitekture. U sklopu te istinski suvremene okrenutosti problematici prostora tema fleksibiliteta, multipliciranosti, montabilnosti, tipizacije, serije i modularne koordinacije (kao puta prema sve većoj duhovnoj i kreativnoj projektantskoj slobodi), tema stalne progresije u području iznalaženja novih građevinskih materijala i novih građevinskih postupaka čini njihovu praktičku okosnicu. A tema kontinuiranja prošlosti i budućnosti, tema ispunjenja vakuuma pukog trajanja, kako to jednom reče i sam Heidegger, tema nove istinski ljudske punine, tema ljudskog prostora ostaje kao velika šansa hrvatske, jugoslavenske, pa i svjetske arhitekture, koje valja biti svjestan, onoliko koliko to svako ljudsko djelovanje priželjkuje i nalaže.